

Neki vidovi trke u naoružavanju sa stanovišta ljudskih i prirodnih resursa

U razgovorima o trci u naoružavanju obično se u prvi plan ističu njeni politički i vojnostrategijski vidovi, shvaćeni u širem ili užem smislu reči. To je u osnovi opravdano, jer se međunarodne političke i vojne posledice, zbog užurbanog naoružavanja u svetu, najneposrednije odražavaju na nacionalnu bezbednost država. Možda je i to jedan od razloga što se nekim drugim vidovima trke u naoružavanju, ekonomsko-socijalnim, na primer, ne poklanja tolika pažnja koliko oni, inače, zaslužuju. Kada je reč o našoj stručnoj literaturi, dodatni razlog je verovatno i u tome što se mali broj ekonomista bavi istraživanjima u oblasti naoružavanja i razoružavanja, i što se oni koji to čine, a nisu ekonomisti, teže odlučuju da ulaze u rasprave u kojima se ne osećaju dovoljno kvalifikovani.

Negativne ekonomsko-socijalne posledice trke u naoružavanju najčešće se ne pojavljuju u čistom obliku. Njihov neposredan uticaj na opšta ekonomska kretanja i procese u svetu, na tendencije razvoja, nije lako ni jednostavno precizno utvrditi i prikazati uobičajenim ekonomskim pokazateljima. Neke kratkoročne ekonomske koristi koje trka u naoružavanju može da donese u pojedinim slučajevima (veća zaposlenost, smanjenje platnog deficita izvozom oružja, primena vojnih otkrića u civilne svrhe, itd.), zamagljuje dugoročne negativne posledice koje takva trka izaziva na ekonomskom i socijalnom planu.

Međutim, stanje s kojim se suočavamo i tendencije razvoja koje se mogu pratiti sve očiglednije potvrđuju da trka u naoružavanju, zbog stalno rastućeg tempa i apsorbovanja sve većih ljudskih i prirodnih resursa, predstavlja jednu od najneposrednijih smetnji ne samo za rešavanje tekućih akutnih problema privrednog razvoja u svetu već i za dalji pozitivan razvoj međunarodnih odnosa u celini.

U ovom izlaganju trka u naoružavanju biće posmatrana prvenstveno sa stanovišta ljudskih i prirodnih resursa. Naravno, da se ovom prilikom mogu samo naznačiti neka od brojnih pitanja iz ove oblasti i ukazati na vanredno veliki obim ljudskih i prirodnih kapaciteta koje angažuje sadašnja trka u naoružavanju.

Procenjuje se da je posle drugog svetskog rata za vojne svrhe u svetu utrošeno preko 6.000 milijardi američkih dolara (prema cennama iz 1975. godine). Vojni rashodi apsorbuju danas gotovo 6 odsto ukupnog društvenog proizvoda u svetu i iznose skoro isto toliko koliko se daje za obrazovanje. Ti rashodi su dva puta veći od javnih sredstava koja se izdvajaju za zdravstvo, a petnaest puta od zvanične pomoći koja se pruža zemljama u razvoju. Procenjuje se, takođe, da od svakih šest dolara koji se danas daju u svetu za javne rashode jedan ide za vojne svrhe. Ukoliko bi se troškovi za naoružavanje zadržali na sadašnjem nivou, svaki građanin u svetu bi tokom svog života dao za vojne potrebe iznos približno jednak njegovom dohotku tokom 3 do 4 godine rada.

U poslednje vreme ukupni godišnji troškovi za naoružavanje u svetu ustalili su se na oko 350 milijardi dolara, ili skoro milijardu dolara dnevno. Reč je samo o direktnim troškovima za naoružanje. Ako bi im se dodala i sredstva koja se prelivaju posrednim putem, iznos bi svakako bio još veći. Treba pri tom reći da mnoge zemlje još uvek ne objavljuju podatke o svojim vojnim rashodima ili da, ako to već i čine, nude podatke koji po opštem uverenju ne pružaju pravu sliku o stvarnim troškovima.

Troškovi za naoružavanje u svetu, s manjim povremenim odstupanjima, stalno su rasli u razdoblju posle drugog svetskog rata. Taj porast je naročito bio izražen tokom šezdesetih godina, da bi se sedamdesetih godina stabilizovao na određenom nivou.

Tri četvrtine sadašnjih ukupnih troškova za naoružavanje u svetu otpada na šest zemalja (SAD, SSSR, NR Kinu, SR Nemačku, V. Britaniju i Francusku). Računa se da su ukupna sredstva koja su one uložile u naoružavanje u razdoblju između 1960. i 1975. godine iznosila približno 2.400 milijardi dolara, od čega samo SAD i SSSR oko 1.950 milijardi, dok su se troškovi drugih iz ove grupe kretali između 100 i 130 milijardi dolara. Apsolutni troškovi većine ovih zemalja za vojne svrhe i dalje rastu, mada se njihovo procentualno učešće u ukupnom bruto nacionalnom dohotku nešto umanjuje. U pomenutom razdoblju, ukupni pojedinačni troškovi za naoružavanje još 17 zemalja bili su iznad deset milijardi dolara, a 19 drugih zemalja preko pet milijardi.

Troškovi za uvoz oružja zemalja u razvoju beleže brz porast. Njihovo učešće u ukupnim troškovima u svetu uvećalo se sa 9 odsto u 1960. na blizu 18 odsto u 1975. godini, odnosno sa 10 na 60 milijardi dolara godišnje. Posebno nagli porast primećuje se kod zemalja izvoznica nafte, međutim, te tendencije osećaju se i kod drugih zemalja u razvoju.

Računa se da razvijene zemlje u ukupnom uvozu oružja učestvuju s jednom trećinom, da druga trećina otpada na zemlje u razvoju — izvoznice nafte, a poslednja trećina na druge zemlje u razvoju. Stokholmski institut za proučavanje mira, SIPRI, procenjuje da je uvoz oružja u zemlje u razvoju porastao sa 3 milijarde dolara u 1970, na 6,3 u 1975, odnosno na 7,3 u 1976. godini. U uvozu oružja učestvovala su tokom 1975. godine 82 zemlje u razvoju, među kojima i jedan deo onih s dohotkom manjim od 200 dolara po glavi stanovnika. Uporedo s porastom uvoza oružja rastu i platni deficiti nekih zemalja u razvoju. Računa se da su one, izuzimajući izvoznice nafte, kupile stranog oružja u poslednje tri godine za oko 13 milijardi dolara, a da je istovremeno njihov platni deficit iznosio oko 30 milijardi dolara.

Istraživanje i razvoj za vojne svrhe je drugo područje na koje treba posebno ukazati. Procenjuje se da je na ovim poslovima angažovano približno 500.000 stručnjaka, što je oko 25 odsto celokupnog naučnog kadra u svetu. Računa se da je od sredstava utrošenih za sva istraživanja u posleratnom razdoblju oko 40 odsto bilo namenjeno za vojne svrhe.

Rad na vojnom istraživanju i razvoju usredsređen je najvećim delom u šest pomenutih vodećih vojnih sila, vodećih u smislu ulaganja za vojne potrebe. Računa se da one pokrivaju oko 97 odsto celokupnih sadašnjih aktivnosti u svetu na ovom planu i gotovo 100 odsto inovacija u oblasti vojne tehnike. Iz raspoloživih podataka proističe zaključak da se na vojna i kosmička istraživanja troši danas više nego na sveukupna istraživanja za društvene potrebe. Samo za kosmička istraživanja ulaže se više nego za zdravstvenu zaštitu i za unapređenje zdravstva u svetu.

Najveći deo sredstava za vojna istraživanja i razvoj ulažu SAD i SSSR: godišnje oko 30 milijardi dolara. Nije potrebno posebno obrazlagati da naučnoistraživački kadar ovih zemalja, angažovan na poslovima vojnog istraživanja i razvoja, predstavlja najsposobniji i najkvalitetniji deo njihovog sveukupnog naučnoistraživačkog potencijala.

Mada je udeo zemalja u razvoju u aktivnostima o kojima je ovde reč veoma mali, to ne znači da one ne snose, neposredno ili posredno,

deo tereta trke u naoružavanju. Uvozeći moderno naoružanje i prateću vojnu tehnologiju, zemlje u razvoju prinuđene su istovremeno da za funkcionisanje i održavanje takvih sredstava i opreme pored stranih stručnjaka sve više angažuju i deo vlastitog naučnog i stručnog potencijala, odnosno da obrazovanje svojih kadrova usmeravaju na delatnosti koje nisu neposredno povezane s programima njihovog ekonomskog i socijalnog razvoja. S druge strane, pak, nastojanje zemalja u razvoju da i same razviju vojnu industriju takođe zahteva izdvajanje značajnog dela njihovih ionako veoma ograničenih naučnih i stručnih snaga i materijalnih sredstava. U kojoj meri takvo angažovanje opterećuje privrede zemalja u razvoju, u uslovima kada mnoga egzistencijalna pitanja njihovog društvenog, ekonomskog i socijalnog razvoja tek treba da budu rešena, nije teško pretpostaviti.

Istraživanje i razvoj su motorna snaga trke u naoružavanju. Veliki broj naučnih otkrića direktan su rezultat vojnih istraživanja ili, ako to ipak nije bio slučaj, našla su svoju prvu primenu, gotovo po pravilu, na vojnom planu. Danas se, praktično, sva oružja nalaze u procesu veoma brzog menjanja i stalnog usavršavanja. Savremena konvencionalna oružja po borbenim osobinama malo podsećaju na svoje prethodnike iz drugog svetskog rata. Novi tipovi oružja sve brže zamenjuju stare. Rok zastarelosti oružja se smanjuje. Procenjuje se, na primer, da je nekoliko glavnih proizvođača oružja tokom proteklih trideset godina proizvelo preko sedamdeset tipova vojnih aviona i dvostruko više varijanti prvobitnih verzija. Tome bi trebalo dodati i još preko trideset drugih projekata od kojih se odustalo tokom rada.

Ogromna sredstva koja se ulažu u vojno istraživanje i razvoj i skupocena oprema koju danas zahteva moderno naoružanje čine da troškovi ostvarenja pojedinih vojnih projekata dostižu izvanredno velike iznose. Računa se da u projekat izgradnje nuklearne podmornice tipa »Trident« treba uložiti nekoliko desetina milijardi dolara, jednog novog borbenog aviona 15 do 20 milijardi dolara, a novog tenka oko pet milijardi dolara, itd.

Zanimljivo je pomenuti da troškovi održavanja pojedinih borbenih sredstava prevazilaze više puta iznose njihove cene koštanja. Procenjuje se da bi jedan američki stratezijski bombarder mogao da košta oko 90 miliona dolara, dok bi održavanje tokom njegovog veka zahtevalo nekoliko stotina miliona dolara.

Angažovanje ljudstva u oružanim snagama, ili za potrebe oružanih snaga, sledeći je činilac koji je u uskoj vezi s trkom u naoružavanju. Preciznih podataka o broju ljudstva u oružanim snagama u svetu i o angažovanosti nacionalnih industrija u vojne svrhe nema.

Procenjuje se da je u aktivnoj vojnoj službi danas oko 22 miliona ljudi, a da se pored njih približno još četrdeset miliona ljudi plaća neposredno iz vojnih budžeta za usluge koje obavljaju za potrebe oružanih snaga. U nekim slučajevima odnos između ovih dveju kategorija je 3 prema 4, odnosno na svake tri osobe u uniformi dolaze četiri čoveka u pratećim službama.

Moglo bi se očekivati da će vanredno brz tehnološki razvoj u oblasti naoružanja i stvaranje sve savršenijih i razornijih sredstava, za čije funkcionisanje je potrebno relativno malobrojno ali veoma kvalifikovano ljudstvo, smanjiti potrebu za održavanjem sadašnjeg nivoa oružanih snaga u svetu. Međutim, broj ljudi u uniformama i pratećeg osoblja koje ih opslužuje i dalje raste. Ako se tome doda i podatak da vojna industrija u svetu, odnosno industrija koja radi za potrebe oružanih snaga, isporuči narudžbina u vrednosti od oko 80 milijardi dolara godišnje, onda se dobija potpunija slika o njenoj zainteresovanosti da se bar zadrži sadašnje stanje, o pritiscima koje u tom pravcu vrši i uticaju koji ostvaruje na tokove i procese odlučivanja, posebno u pojedinim društvenim sredinama.

Brz razvoj ratne tehnike ima za posledicu, pored ostalog, i visok nivo troškova za održavanje aktivnog sastava oružanih snaga. U 1974. godini, na primer, javni troškovi za jednog vojnika u svetu iznosili su preko 13.000 dolara. U razvijenim zemljama oni su bili blizu 25.000 dolara po vojniku, a u zemljama u razvoju oko 4.000 dolara. U SAD oni su iznosili gotovo 40.000 dolara po vojniku, u Kanadi nešto preko 35.000 dolara, u SR Nemačkoj preko 28.000, u Izraelu, Australiji i V. Britaniji blizu 28.000, Švedskoj nešto preko 27.000, itd. Neke zemlje u razvoju nalazile su se te godine u samom vrhu ove liste. Među njima, Oman sa 51.000 dolara po vojniku, Saudijska Arabija sa blizu 40.000, Kuvajt sa preko 39.000 i Iran sa više od 25.000 dolara. Podatke o zemljama u razvoju treba primiti s određenom obazrivošću, s obzirom na relativno mali obim njihovih oružanih snaga i povećan uvoz opreme i oružja tokom poslednjih godina.

Konačno, kada se govori o trci u naoružanju sa stanovišta ekonomskih i ljudskih resursa treba istaći da su oružane snage jedan od značajnih potrošača sirovina, metala i goriva. Podaci o tome u velikom procentu učestvuju u ukupnoj društvenoj potrošnji ne objavljuju se. Ali, sudeći po sadašnjem obimu proizvodnje najrazličitijih vrsta oružja, po materijalima i opremi koji se u njih ugrađuju, takvo učešće oružanih snaga svakako nije malo. U literaturi ima procena da u nekim od vodećih vojnih sila učešće oružanih snaga u potrošnji aluminijuma, bakra i cinka, na primer, iznosi između 10 do 15 odsto, a titanijuma čak preko 40 odsto.

Prema tome, moglo bi se zaključiti da trka u naoružavanju prima sve više globalan karakter, da apsorbuje vanredno velika materijalna sredstva, ljudske kapacitete i prirodne izvore. Ogromnim teretom koji nameće privredama zemalja, negativnim uticanjem na ekonomska kretanja u svetu i negativnim posledicama koje stvara na najširem planu međunarodnih odnosa, trka u naoružavanju postaje sve više jedna od najvećih prepreka sveukupnog društvenog, političkog, ekonomskog i socijalnog razvoja međunarodne zajednice. Bez zaustavljanja trke u naoružavanju i oslobađanja ljudskih i materijalnih snaga koje angažuje teško se mogu sagledati povoljni izgledi za brže rešavanje veoma akutnih problema razvoja s kojima je svet suočen.